

zetiségi politikájával szemben kifejezett 1879., 1886. és 1887. évi megnyilatkozásai (I. Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. I. köt. 591., 711—713. és 724. p.) mutatják.

Ugyanakkor azonban el kell mondanunk, hogy más vonatkozásban számos függetlenségi kortársánál előbbre vitte azt a nagyszabású küzdelmet, mely — igaz, csak halála után két évvel — a polgári házasságról szóló törvényjavaslat elfogadásához, törvényerőre emelkedéséhez vezet. Ezt a törvényjavaslatot az egykorú főrendiház ismételtén — így 1883 decemberében, de még 1894 májusában is — elutasította. Elfogadtatása, s ezzel egyidejűleg az általános vallásszabadság elvének törvényesítése a századvég egyik legnagyobb politikai vívmánya volt. Ebben a hatalmas küzdelemben, melyben felfogásbeli különbségre való tekintet nélkül *Szilágyi Dezső*, *Eötvös Károly* és mások vezetésével részt vett a demokratikus reformot igénylő közéleti tényezők színe-java, *Irányi* nagy részt vállalt. Joggal írja róla *Szinnyei* (Magyar írók élete és munkái. V. köt. 162—163. hasáb): „Legemlékezetesebb azonban az a törekvése, melyet már az általános vallásszabadság érdekében éveken át kifejtett, és amelynek 1891-ben határozati javaslata elfogadtatván, sikerét is megérhette.” A vázlatos pályaképhez tartozik még az is, hogy külpolitikai téren az osztrák—magyar—német szövetség szorosabbra fűzését mindvégig ellenezte, amit *Bismarck* egy ízben ingerülten szemére is vetett az osztrák partnernek (*Gratz* i. m. I. köt. 237. p.). Ugyanakkor pedig egész működése során meggyőződéssel és aktívan vallotta a magyar—francia kapcsolatok fontosságát.

RAFFAY ERNŐ

A magyarországi Román Nemzeti Párt az első világháború végén

Jelen írásom egyik rövid bevezető fejezete a *Román—magyar kapcsolatok a Károlyi-kor-mány időszakában 1918—1919* (Szeged, 1981. 324 oldal) című tanulmányomnak. E fejezet megírásában a román és magyar történészek (Miron Constantinescu, Stefan Pascu, Vasile Liveanu, Ion Popescu-Puturi, Augustin Deac, Alexandru Porteanu, Clara Cusnir-Mihallovici, Gheorghe Unc, Szász Zoltán, Gulya Károly, I. Tóth Zoltán, Jancsó Benedek, Hajdú Tibor, Jakabffy Elemér, Kende János) tanulmányait és monográfiáit; egyes emlékiratokat (Ion Clopotel, Alexandru Vaida-Voevod, Károlyi Mihály, Juhász Nagy Sándor, Csécsy Imre, Jászi Oszkár, Supka Géza); a képviselőházi Naplót és a korabeli magyar és román sajtóanyagot használtam föl. A jegyzet-apparátus közlésétől eltekintünk.

A Román Nemzeti Párt a dualizmus időszakában a magyarországi román polgárság politikai szervezete volt. A század elejéig passzívista, ekkortól azonban — részben a román munkásmozgalom hatásának ellensúlyozása céljából — aktív politikai tevékenységbe kezdett. Fennállása idején kapcsolatot tartott romániai politikusokkal és pártokkal.

A világháború első két évében a párt vezetői látszólag lojálisak voltak, nemegyszer hűségnyilatkozatokat tettek a Monarchia mellett. Románia 1916-os erdélyi betörése nagy hatást gyakorolt a magyarországi románságra, a Román Nemzeti Pártra is. Ez év őszén a visszavonuló román hadsereggel sok román értelmiségi hagyta el hazáját, közülük többen beálltak a Magyarországról „menekültek” fegyveres szervezetébe, az Erdélyi Légióba. Az itthon maradtak közül sok román embert internáltak a magyar hatóságok.

A Román Nemzeti Párt komolyabb, háború alatti politikai tevékenysége 1918 elején kezdődött, amikor a végrehajtó bizottság egy titkos értekezleten kidolgozta az erdélyi románság követeléseit: önrendelkezés, kulturális és oktatási szabadság, a ki-

sajátított birtokok visszaadása román tulajdonosuknak, a román politikai foglyok szabadlábra helyezése. (Ez utóbbi részben meg is történt a Romániával 1918 tavaszán aláírt békeszerződés utáni hónapokban.)

Az 1918-as országos munkásmegmozdulások megrázták a magyarországi román-ságot. A Román Nemzeti Párt vezetőinek többsége, akik ekkor már Erdély Romániához csatolását akarták elérni, félték a forradalmi mozgalmaktól, hiszen ezek keresztelheték távolabbi céljaikat. Ennek ellenére az erdélyi románság szegényebb rétegei forradalmasodtak. Őszre a hegyekben gyülekező katonaszökevények száma több tízezerre emelkedett. A magyar és nem magyar parasztság sorsa minden eddiginél rosszabb volt. A Román Nemzeti Párt gazdag polgári és földbirtokos vezetői kettős célt láttak maguk előtt: meg kell akadályozni a forradalmat, s keresztülvinni a román nemzetiség úgynevezett önrendelkezési jogát.

A párt már 1918. szeptember 24-én elhatározta, hogy fokozza politikai tevékenységét, ennek érdekében fölveszi a kapcsolatot a Magyarországi Szociáldemokrata Párt román szekciójával. Utóbbiak egy nappal később hasonló álláspontra jutottak a nemzeti pártiakkal kapcsolatban. Október elején megtörtént az első tárgyalás a két román párt között. A nemzeti pártiak közül Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș és Aurel Lazăr vett részt. Ekkorra Goldiș új pártprogramot készített, melyet ekkor még nem hoztak nyilvánosságra. A két párt tárgyalása következtében hívta össze a nemzeti párt elnöke, Gheorghe Pop de Băsești megbízásából Teodor Mihali a végrehajtó bizottságot október 12-ére Nagyváradra.

Az addig hátralevő napokban a román pártvezérek — terveiknek megfelelően — nagy politikai aktivitást fejtettek ki. Nyilatkoztak a magyar lapoknak az internált román újságírók érdekében. Stefan Cicio-Pop Valeriu Braniște, a lugosi Drapelul letartóztatott szerkesztője szabadon bocsátásáért emelt szót. Egy nappal később, október 9-én Ioan Erdélyi román politikus Jászi lapjában, a Világban nyilatkozott *A románok álláspontja* címmel. Kifejtette, hogy ő már 1913-ban nemzeti autonómiát követelt. A háború alatt ezt nem tehette, mert a román lapokat betiltották, parlamenti képviselőiket nem engedték szóhoz jutni. Mostani céljuk ezen változtatni, sőt egész Magyarországot meg akarják újítani, hogy a „mai feudális és antidemokrata ország helyébe az észak-amerikai Egyesült Államok mintájára létesített föderatív demokrata államszervezet” állítsák. Ehhez az szükséges — folytatta Erdélyi —, hogy az a párt vegye át a kormányzást, amely nem előidézője a háborúnak. Ez után vezesse be a választójogot, „állapítsa meg és léptesse életbe a *föderalizálás* módozatait, hogy amikor a végzetes kérdés hozzánk fog intézteni, a román nemzet is megbékélve mondhassa: dolgunkat a magyar nemzettel már mi magunk rendbehoztuk”. Ezért a kormány hívja haza a frontról a román komité bevonultatott tagjait, engedje ki az internáltakat, s tegyék lehetővé a betiltott román újságok újbóli kiadását. Ioan Erdélyi nyilatkozatát ezzel a kissé körülményesen megfogalmazott, de sokat sejtető mondattal fejezte be: a magyaroknak sietniük kell, mert „ha ez addig az időpontig, amíg erre nézve meg fogunk kérdezteni, nem válik reális valósággá, a kérdésre úgy fogunk, mert nemzetünk léte és becsülete érdekében úgy kell válaszolnunk, ahogy ezt az önrendelkezési jog magasatos elve minden öntudattal bíró nemzettől elvárja, amit azt a román nemzet létének, anyagi és erkölcsi előrehaladásának érdeke és biztonsága megköveteli”. E mondataival az erdélyi román polgárság *ekkor* föderalista szárnyának céljait hozta nyilvánosságra. Kimondta a sorok között, hogy jelen pillanatban esetleg elég volna az ország föderatív átalakítása — ami azt jelenti, hogy a románok által (is) lakott húsz-huszonöt megye autonómiát kapna —, de ezt azonnal, még a békekonferencia megkezdése előtt meg kellene valósítani, ellenkező esetben a román nép számára már ez sem lesz elég.

A következő napon egy aradi lapban Cicio-Pop nyilatkozott. Kifejtette, hogy a néhány nap múlva megnyíló országgyűlésen szavá fogja tenni a legutóbbi erdélyi vagyonelekobzásokat. Hozzátette, olyan a politikai légkör Erdélyben, hogy a meghurcoláshoz elég egy följelentés. Érdekes módon azt mondta, hogy az 1916-ban a visszavonuló román hadsereggel eltávoztak jó része nem a támadó iránti szimpátia,

hanem a román katonák erőszakoskodása miatt volt kénytelen elhagyni Magyarországot. Lehetséges, hogy így volt, hiszen a román királyi hadsereg a betöréskor katasztrofális vereséget szenvedett, s elképzelhető, hogy a román kormány nyugati szövetségesi előtt legalább azzal próbált politikai tőkét kovácsolni, hogy közhírré tette: Erdélyből tömegével menekülnek a románok a visszavonuló hadsereggel. Tény az is, hogy az erdélyi román értelmiség egy része önként távozott Romániába 1916 őszén és telén. A vagyonek Kobzások viszont a háború végéig folytak; szeptember végén közölték a lapok, hogy zárlat alá vették Octavian Goga vagyonát is.

Ebben az aradi újságban jelent meg Goldiș egy programadó írása. Ausztriához hasonlította Magyarországot, s arra az eredményre jutott, hogy míg ott már jogilag is elismerik a nemzetiségeket — talán a Hussarek-kormány terveire gondolt —, addig Magyarországon továbbra sem létezik semmiféle demokrácia. Írása így végződik: „Demokrácia, nemzeti önkormányzat és a világ szabad népeinek szövetsége, jöjjön el a te országod.” Egy másik írásában a magyar politikusok tudomására hozta: a románok „nemzeti kongresszust” akarnak tartani, ezt a román érsek be is jelentette a királynak. Október 11-ig nem érkezett válasz, ezért úgy gondolta Goldiș, hogy a magyar kormány nehézségeket akar gördíteni a kongresszus összehívása elé, pedig ezen *nemcsak egyházi kérdéseket tárgyalnának*. (Ez a kongresszus majd csak december 1-én valósulhatott meg, amikor a román pártvezérek már tisztában vannak Románia szándékaival.)

A román politikusok megélenkülő politikai tevékenységét mutatta az is, hogy audiencia kérését határozta el a királytól, azért, hogy elérjék egyes magyar nacionalista politikusok elmozdítását. A hírlapoknak adott nyilatkozataik szerint azt is ki akarták jelenteni az uralkodó előtt, hogy nincs szándékukban Erdélyt Romániához csatolni. Ezzel a nyilatkozattal minden bizonnyal csak egyes magyar lapok őket ért vádjait akarták visszaverni. Az is nyilvánosságra került ezekben a napokban, hogy a román pártvezetők audienciára vonatkozó kérését Károlyi Mihály tolmácsolta a királynak. Károlyi ekkor már kapcsolatban állt az erdélyi románság vezetőivel.

Ezek után került sor a nemzeti párt nagyváradi tanácskozására, 12-én. Az addig elhangzott román politikai nyilatkozatok kétarcúak. Úgy tűnt, szívesen tárgyalnának, esetleg partnerei lennének egy demokratikus magyar kormánynak, ha az nagyfokú autonómiát adna nekik, s kielégítené egyéb kívánságaikat. De azt is kimondták, ha nem is nyíltan, hogy adott esetben már semmiféle magyar kormányzat, semmiféle intézkedés nem lesz elegendő a magyar—román megegyezéshez. Való igaz, hogy ebben a hónapban az erdélyi román politikusok álláspontja között különféle árnyalatok voltak. Nemcsak nemzeti pártiak és szociáldemokraták, hanem a polgári párt vezetői között is előfordultak nézeteltérések a kor fölvetette nagy kérdések megítélésében.

A *végrehajtó bizottság nagyváradi ülését* Aurel Lazăr lakásán tartották. A cél: meghatározni a párt taktikáját, stratégiáját, tevékenységét. A vezetőségi tagok egy része a fronton volt; el tudott menni Nagyváradra Teodor Mihali, a végrehajtó bizottság elnöke, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Ștefan Cicio-Pop, Aurel Lazăr, Ioan Suciu, Ioan Ciordaș, a végrehajtó bizottság tagjai; a meghívottak közül ott volt Sever Dan, Gheorghe Popovici és Gheorghe Crișan.

Először Cicio-Pop elemezte a történelmi helyzetet, majd ennek megfelelően eldöntötték, hogy nyilatkozatban fordulnak a román nemzetiséghez, egy másikban pedig az uralkodóhoz. Elfogadtak egy Goldiș által szerkesztett nyilatkozatot, melyet majd a magyar parlamentben fognak fölolvadni. Az ebben foglaltak megvalósítása, a további politikai szervezkedés érdekében létrehoztak egy akcióbizottságot, mely hat tagból állt. Elnöke Goldiș. Tagjai Iuliu Maniu, Vaida, Cicio-Pop, Vlad és Suciu. Mivel hatukból hárman Aradon laktak, úgy döntöttek, hogy a bizottság ott fog ülésezni folyamatosan, hogy szükség esetén azonnal intézkedhessen.

A párt vezetőségi ülésén hozott határozatoknak hamarosan híre ment, érthető nagy érdeklődéssel reagáltak rá a magyar lapok. A Jászi-párt lapja, a Világ 15-én jelentette: „A komité örömmel állapította meg, hogy Wilson feltételeinek elfogadá-

sával a románság évszázados óhaja, a népek önrendelkezési jogának elve érvényesült...” A komité vezetői a Világ szerint „megállapították az országból beszerzett vélemények alapján, hogy a románok minden rétegének és minden irányzatának a felfogása egységes abban, hogy a román nemzetgyűlés van hivatva határozni a mai döntő órákban az összes kérdésekről...” Megtudta azt is a lap, hogy a román álláspontot a magyar parlamentben néhány nap múlva Vaida-Voevod deklaráció formájában ismertetni fogja.

Erre október 18-án került sor. Vaida felolvasta — egy magyar újság megfogalmazása szerint — a „régén várt deklarációt”. Azon a napon beszélt, melyen az Osztrák—Magyar Monarchia békejavaslatát elutasította az antant, s az előtte való napon ismerte el Tisza a háború elvesztését.

Vaida beszédében bevezetésképpen megjegyezte, hogy a magyarországi kis nemzetek örültek, amikor a Monarchia kormánya elfogadta a wilsoni pontokat, mert ezzel elismerte, hogy ők többé nem nemzetiségek, hanem nemzetek. Ennek szellemében a „bel- és külügyi helyzet alapos megbeszélése és megfontolása után” dolgozták ki a deklarációt, melyben a román párt kijelenti, hogy élni kíván a nemzetek önrendelkezési jogával. Eppen ezért *nem ismeri el a magyar kormány és parlament jogát arra, hogy intézkedjen a magyarországi „román nemzet” sorsáról; erről csak az összehívandó román nemzetgyűlés határozhat. Bejelentik, hogy a nemzetközi békekongresszuson erdélyi román küldött fogja képviselni a magyarországi románok érdekeit. Közölték, hogy sorsukról csak a nemzeti párt végrehajtó bizottsága tárgyalhat és határozhat, minden egyéb szerv tárgyalásai érvénytelenek.*

A nyilatkozat felolvasása után Vaida fölidézte a 10. és 4. wilsoni pontot, hogy ezekkel bírálja Tisza és Wekerle álláspontját a nemzetiségi kérdésben. Tiszáról szólva megjegyezte, hogy előző napi beszédével — melyben az 1918 előtti magyar nemzetiségi politikát dicsérte — többet használt az erdélyi románság ügyének, mint ők maguk évtizedeken keresztül. Vaidát a deklaráció fölolvása közben a Ház elnöke két alkalommal is figyelmeztette: amiket mond, ellenkezik az alkotmánnyal.

A deklarációra először a miniszterelnök válaszolt. Visszautasította azt a román álláspontot, hogy a magyar—román viszonyt a béketárgyaláson döntsék el. Kijelentette, hogy nézete szerint a háború után megállapítanak majd bizonyos nemzetközi szabályokat, amelyek Magyarországra is érvényesek lesznek, de az ország belügyeibe nem avatkozhatnak. Láthatóan arra számított Wekerle, hogy a klasszikus diplomácia szabályai szerint a győztesek tárgyalni fognak a Monarchiával, ezért visszautasította az integritás elleni támadást. A Ház felbolydult, hiszen a román nyilatkozat — bár nem volt teljesen egyértelmű — következtetéseket engedett levonni a román politikusok távolabbi elképzeléseiről.

A deklaráció nagy port vert föl Európában. Felolvasása hírért és tartalmát a központi hatalmak és az antantállamok fővárosaiban egyaránt közzétették; még a német és osztrák—magyar csapatok által megszállt Romániában is nyilvánosságra hozták, igaz, erősen megcenzúrázva. Iasiban, a román kormány akkori székhelyén a sajtó és a közvélemény melegen üdvözölte a nyilatkozatot. A román emigráció párizsi lapja is írt róla a hónap végén. A magyarországi és erdélyi újságok mindegyike foglalkozott a román állásponttal. A Pesti Napló már másnap ezeket írta: „a nemzetiségi béke legmesszebb menő hívei közül is sokan azt mondták a deklaráció után, hogy már késő, hogy úgy látszik, a legnagyobb előzékenység, még a fehér lap is aligha tudná már a megegyezést lehetővé tenni. A Világban Bíró Lajos bírálta a parlament magyar képviselőit, akik közül egyesek a szokásos durva módon Vaidába akarták fojtani a szót: „A történetíró álmélkodva fogja egykor kérdeni, hogyan lehettek ép elméjű emberek ilyen tébolyodottan vakok...” A magyar és román közvélemény egyaránt átérezte a román nyilatkozat jelentőségét.

Meg kell állapítani, hogy a deklaráció elkészítése és felolvasása a történelmi helyzet pontos és helyes értékelése után történt. A központi hatalmak államai ekkorra vereséget szenvedtek, a balkáni francia és szerb hadosztályok az ország déli határai felé meneteltek. A Román Nemzeti Párt vezetői ismerték az 1916-os bukaresti titkos szerződést, tudták, hogy antantgyőzelem esetén Románia megkapja

— többek között — Erdélyt, ezért feltétlenül tenniük kellett valamit annak érdekében, hogy a korábban a Monarchiának tett hűségnyilatkozatok által okozott csorbát kiköszörüljék, s hogy a későbbiekben is megállhassanak a politikai porondon. A nyilatkozat társadalmi követeléseket nem tartalmazott, inkább az erdélyi román burzsoázia vágyait fejezte ki. Jelentősége mégis nagy, mert bizonyos fokig tisztázta a magyar politikai erők előtt a Román Nemzeti Párt várható állásfoglalásait a határozatban említett kérdésekben. Ehhez kell számítani az október közepén nyilvánosságra hozott cseh—dészláv nyilatkozatot, mely szerint „a bécsi kormány nem kompetens a szlávok nevében békeajánlatot tenni”. Október második felére a bécsi és budapesti vezető körök és az ellenzék többé-kevésbé képet alkothattak maguknak a birodalom nem osztrák és nem magyar nemzetei szándékairól.

Magyarországon ebben a helyzetben kevés politikus volt — Károlyi Mihályra és Jászi Oszkára gondolok elsősorban —, aki békés úton, tárgyalásokkal kívánta rendezni magyarok és nem magyarok kapcsolatait. Károlyi októberben pártja nevében több alkalommal tárgyalt a szlovák nemzeti párt vezetőjével, Dula Mátéval, eredmény nélkül. Ekkor a szlovákok már kapcsolatban állottak a cseh politikussal.

A magyar ellenzék mindenki által elismert vezére már a bolgár front összeomlása utáni hetekben terveket készített a jövőre nézve. Október legelején közölte Hatvany Lajossal, hogy egy „jóléti bizottságfélét” tervez, vegyes összetétellel, melyben „papok és iparosok, románok és magyarok, összesen vagy negyven ember” lenne.

E napokban kezdődött a románokkal való tárgyalás előkészítése is. 3-án a román származású aradi újságíró, Zima Tibor Jászival tárgyalt, másnap Aradon Varjassy Lajossal együtt fölkereste Goldişt, hogy megismerjék a román párt álláspontját a tárgyalások lehetőségéről. Zima levélben számolt be Károlyinak az eredményről: „Meggyőződünk arról, hogy Goldişék becsületesen és őszintén állanak a magyar állam integritásának alapján és szeparatiztikus törekvések ebben a tervben egyáltalán nincsenek.” Jászi felhatalmazása alapján megkérdte Goldiştól, kifejtené-e álláspontját Károlyi előtt is? A fekvő beteg román politikus megígérte, hogy fölgögyulása után Zimával és Varjassyval együtt fölkeresi Károlyit Budapesten. Feltételezhető, hogy az ellenzék vezetői azért fordultak Goldişhoz, mert ő szociális kérdésekben demokratikusabb volt a román párt többi vezetőinél. Számításba vehető Goldiş 1917. december 20-án Károlyihoz írott levelét, melyben a román politikus őt Magyarország második Széchenyijének, az „új Magyarország” megalapítójának nevezte. E levél szerint a Károlyi vezette ország a nem magyarok „igazi felszabadítását fogja jelenteni, s megszületik Európában második boldog Svájcja, ahol nemcsak az egyes emberek, hanem az egyes népegyedek, az összes nemzetiségek is közös műveltségben és kölcsönös szabadságban fognak... egymás mellett élni. Abban a pillanatban — folytatta Goldiş — Magyarországnak tízmilliónyi ethnikailag nem magyar polgárai Méltóságod zászlajához csatlakoznak és meglesz a független Magyarország.” Károlyi és Jászi nyilván számításba vették, hogy 1917 decembere óta óriásit változott a nemzetközi helyzet; megfordult a hadiszerencse, s ez nyilván befolyásolta Goldiş álláspontját. Mégis, válasza október elején megnyugtató volt, pedig minden bizonnyal csak alakoskodott Károlyi „követei” előtt. (Ő lesz az, aki majd december 1-én fölolvassa az Erdély „örök időkre” szóló csatlakozását Romániához kimondó nyilatkozatot.)

Károlyi legközelebb a Román Nemzeti Párt október 12-i nagyváradi tanácskozása után, 16-án kezdeményezett. E napon üzent Diner-Dénes Józseffel Vaidának, hogy tárgyalni szeretne a román vezetőkkel. Magyar részről sürgős volt a tárgyalások megkezdése, hiszen a sajtó már hírül adta, hogy 18-án a parlamentben a román politikuskok nagy jelentőségű nyilatkozatot fognak nyilvánosságra hozni. Abban állapodtak meg, hogy a deklaráció elhangzása után, este kilenckor a Károlyi palotában találkoznak a két fél képviselői.

Magyar részről Károlyin kívül ott volt Jászi Oszkár, Szende Pál, Diner-Dénes József; a románok közül Vaida, Aurel Vlad, Erdélyi és Aurel Lazár. Maniu, az egyik

legbefolyásosabb pártvezér ekkor éppen Bécsben tartózkodott, ahol az erdélyi románok hadseregét szervezte.

A tárgyalás abból állt, hogy Károlyi előterjesztette álláspontját, amit a románok azonnal elutasítottak, majd a kialakuló vitában kölcsönösen meg akarták győzni egymást nézeteik helyességéről. Károlyi kifejtette: lehet, hogy miniszterelnök lesz, s — Vaida emlékiratai szerint — hozzátette: „Semmi esetre sem ringatom magamat abban az illúzióban, hogy a jelenlegi bel- és külpolitikai körülmények között tehetnék valamit az önök, a románok, a többi nemzetiségek és a szociáldemokraták támogatása nélkül. *Ha önök belépnének a kormányba*, minden bizonnyal sikerülne vállalkozásom... ma a számomra legfontosabb tudni azt: a románok népszavazás esetén az önök véleménye szerint a Magyarország keretei között való megmaradás mellett szavaznának-e?”

A románok nevében Vlad válaszolt. Kijelentette, hogy a nem magyarok az addigi nemzetiségi politika miatt ellenségei Magyarországnak. A népszavazásról elmondta, hogy a magyarországi románok nyelve, kultúrája azonos a romániaiakéval, ezért „a nemzeti eszme elemi ereje elegendő volna ahhoz, hogy népszavazás esetén a román szavazatoknak ha nem is összességét, de mindenesetre majdnem száz százalékát a *Romániával való egyesülés* számára biztosítsa”. Károlyi ezek után azzal érvelt, hogy a természetes határok közé zárt Magyarország „arra van predesztinálva, hogy földrajzi-politikai egység maradjon, ... hogy a románlakta területek gazdasági érdekei jobban vannak biztosítva Magyarországon, mint egy Erdély által megnagyobbodott Románia határai között”. Szende és Jászi ugyanezt akarták bizonyítani történelmi, gazdasági és egyéb indokokkal, s a kialakuló vitában — mint Vaida írta — „igyekszik meggyőzni bennünket, hogy az erdélyi románok érdekei az egyesülés ellen szólnak, mi pedig azt magyaráztuk, hogy miért nem maradhatunk Magyarországgal”.

Vaida bizonyára túloz abban, ami az őszinteségüket illeti a vitában. Károlyi ugyanis emlékirataiban azt írja, hogy — bár a megegyezés lehetősége messzebb volt a románokkal — „az a tény, hogy velem tárgyaltak, és *az autonómia alapján keresték a megoldást*, reményt keltett bennünk, ha a király idejekorán megbíz bennünket a kormányalakítással, meg lehet találni a kiegyezés módját”. Leírta Károlyi, hogy a román pártvezérek „autonómiát kívántak az erdélyi román lakosság számára”, s ez azt jelenti, hogy a románok nem beszéltek egyértelműen az elszakadásról.

A megbeszélésről hiteles följegyzés nem készült, az ellentmondó emlékiratok alapján lehetetlen pontosan rekonstruálni a történeteket. Hogy az utólagos leírások közül melyik járhat közelebb a valósághoz, talán Károlyi egy — a november 13—15-i eredménytelen aradi magyar—román tárgyalások után — november 18-án tett nyilatkozata mutatja: „pár hét előtt, amikor tárgyaltam a románokkal, tótokkal, horvátokkal és szerbekkel, akikkel megállapodást nem is köthettem, állíthatom, hogy jogosan az az érzésem volt, hogy *ha akkor felelős állásban vagyok*, meg tudom kötni a nemzetiségi békét. Elmondhatom, hogy akkor nyolcvan százalékkal olcsóbban és könnyebben lehetett volna a nemzetiségi kérdést megoldani”.

Úgy gondolom, hogy a Károlyi palotában a román pártvezérek, akik kijárták a politika magas iskoláit, sokkal óvatosabban nyilatkoztak, mint ahogy Vaida leírta. Egyébként is, a tárgyaláson a román párt vezetőinek többsége nem volt jelen, így e négy személy legfőljebb közvetítő lehetett volna komolyabb magyar—román tárgyalások felé.

E megbeszélések hosszan elnyúló megszervezése késleltette a Magyar Nemzeti Tanács megalakulását. Ez az adott pillanatban nem is lehetett másképp, hiszen a magyar ellenzék a területi integritást vallotta, s Károlyi be akarta vonni a nemzetiségeket a tanácsba, hogy az Magyarország egészét képviselje, ezért meg kellett tudnia, a nem magyarok hogyan vélekednek az ország területi sérthetetlenségéről. Az elodázhatatlan tárgyalások így aztán elvettek néhány hetet. Károlyi ekkor már a népszavazást tartotta politikai megoldásnak, s még néhány hétig nem tudta, amit Csécsy Imre szavaival utólag így lehet meghatározni: „a népszavazás a túlsó oldalon

csak a legelső és a legkisebb követelés volt, magyar részről azonban az utolsó remény". Végso soron az október 18-i tárgyalások minden gyakorlati eredmény nélkül zárultak.

A dualista parlament ülésezésének utolsó napjaiban a hozzászólások középpontjában a román párt nyilatkozata és Károlyi románokkal folytatott tárgyalásai állottak. 19-én Juriga szlovák képviselő szőtt hozzá Vaida beszédéhez. Nem értett ugyan egyet a román képviselő beszéde hangnemével, annyiban csatlakozott hozzá, hogy közölte: a szlovák nép federalizáltan akar élni. A Károlyi-pártról megállapította, hogy olyan, mint a kormánypártok: „azt mondja, hogy a nemzetiségi kérdést képes megoldani, voltaképpen azonban a Károlyi-pártiaknak nincsen más bajuk, mint hogy a miniszteri székben ülőket eltávolíttatva, ők üljenek a helyükbe”. Ebben nem volt igaza Jurigának, hiszen a tét sokkal nagyobb volt, szavai mégis mutatják, hogyan gondolkoztak a nemzetiségi politikusok a legnagyobb magyar parlamenti ellenzéki pártról.

Ezen a napon szölt a vitához a *kormánypárti* román képviselő, Mihályi Péter. Kijelentette, hogy Vaida nem nyilatkozhat az egész románság nevében. Állítása szerint Mihályi és elvbarátai a románok érdekeit „mindenkor a magyarság érdekei mellett és sohasem azzal szemben” keresték. Elfogadták a „magyar nemzeti állam elvi alapját” és ma is azon állanak. Ez a hozzászólás akkor Tiszát és Wekerlét támogatva, az ellenzék nem tudott mit kezdeni vele.

Összecsaptak az álláspontok a nemzetiségekkel történt tárgyalásokról is. Károlyi október 22-i nagy beszédében — *A haza veszélyben van* kezdetűre gondolok — felelősségre vonta a kormányt, amiért nem kezdett időben tárgyalni a nem magyarokkal. Kijelentette: „Ha mi be tudunk volna állítani egy erőteljes, egy minden ízében demokratikus, minden fűggetlen, cselekvő kormányt, akkor igenis, meg lehetséges volna találni a megegyezést...” Hozzátette, hogy a nemzetiségek egy „privát képviselővel” nem fognak tárgyalni, ezért „tisztán informatív jellegűek voltak” Károlyi és társai velük való érintkezései. Ekkor is hangsúlyozta, hogy olyan új kormányt kell alakítani, amelybe a szociáldemokraták mellett a nemzetiségieket is bevonják. A pártja által beterjesztett tíz pontból a hatodik követelte: „Az új kormány azonnal indítsa meg nem magyar ajkú honfitársainkkal a tárgyalásokat a jogegyenlőség és testvéri egyetértés megteremtése végett.” Úgy gondolom, Károlyi és hívei illúziókban ringatták magukat, mert a nem magyarok jó része, a Román Nemzeti Párt bizonyosan elszánta magát a döntő lépések megtételére, s Károlyiék előtt — nem tudva, mit hoz a jövő — pusztán óvatosságból nyilatkoztak kétértelműen.

Maga Károlyi, politikai ösztönével s a tények elemzésével érezte ezt. Ezért beszélt e napon a parlamentben a dákoromán kérdéstről: „Minden perc, amelyet mulasztunk, egy kilométer haladást jelent az ellenségnek. Minden perc, amelyet tétlenségben töltünk, azt jelentheti, hogy nemcsak a cseh-szlovák kérdés fog itt napirendre kerülni, hanem a dáko-román kérdéssel is számolni fog kelleni.” Megfenyegette a kormányt, ha ez nem cselekszik, ő cselekedni fog. Beszédére Wekerle és Tisza válaszoltak. A miniszterelnök kijelentette, csak akkor jöhet új kormány, ha leendő tagjai lemondanak arról, hogy Magyarországot svájci mintára átszervezik. Tisza István szerint egyenesen fölösleges Károlyi sürgetése, mert meg lehet akadályozni, hogy az ellenség csapatai betörjenek az országba. (Az újjászervezett román hadsereg éppen három hét múlva indítja támadását Erdély elfoglalására.) Károlyit támogatva Fényes László szólalt föl. Ő is új, a nemzetiségekkel megegyező kormányt követelt, hiszen csak a megegyezés után lehet a határra állni az ellenség elé.

A fenti, igen éles hangú felszólalások ellenére az ellenzék nem ért el eredményt a parlamentben. Hihetetlen, de a Wekerle-kormány még azután sem tett semmit, miután Jancsó Benedek közvetítésével tudomására jutott az 1916-os bukaresti titkos szerződés, amely egészen pontosan tartalmazta a háború utáni új magyar határokat.

A parlamenti eredménytelenség, a nemzetközi események, az ország forradalmasodása arra készítette Károlyit és elvbarátait, hogy Magyarország megmentése érde-

kében megalakítsák a Magyar Nemzeti Tanácsot. Eközben a különböző román politikai csoportok lázas tevékenységet fejtettek ki.

Október 22-én a Budapesten tanuló román diákok Petru Maiorról elnevezett köre deklarációt szerkesztett, melyben harcba hívott a régi elnyomás ellen, követelve a nemzeti egyesülést. A Román Nemzeti Párt vezetői rábírták őket arra, hogy egyelőre ne hozzák nyilvánosságra követeléseiket. A kör gyűléseket is szervezett, amelyeken természetesen a románság sorsának alakulásáról beszéltek. A román egyetemisták egy része szociáldemokrata, másik csoportja nemzeti párti befolyás alatt állt ebben az időben. Novemberben már Erdélyben találjuk őket.

Wilson Monarchiához intézett jegyzékének nyilvánosságra kerülése után a magyarországi román politikai életben felvetődött a kérdés, hogy a jegyzék miért csak a csehszlovákokat és jugoszlávokat említi, a románokat miért nem. Goldiș nyilatkozott ezzel kapcsolatban a sajtónak. Kijelentette, hogy az amerikai jegyzék ugyanazért nem szól a románokról, amiért a lengyelekről és olaszokról sem; természetes dolog, hogy őket is megilleti az önrendelkezési jog. A román párt ettől függetlenül az október 12-i pártprogram alapján áll. A magyar—román együttműködésről akkor is kitérően beszélt: „a román nemzet nem akar a magyar nemzet szolgája lenni. Barátja, sőt nagyon jó barátja is lehet, de szolgája soha többé”.

A magyar politikusok előtt akkoriban merült föl hangsúlyozottabban a kérdés, részt vennének-e a román politikusok egy új magyar kabinetben? 24-én ülészetek a román képviselők és pártjuk Budapesten levő vezetői, s a sajtó tudomására hozták, hogy ebben a politikai helyzetben csak várakozó álláspontra helyezkedhetnek, s olyan magyar kormányt támogathatnak, amely elfogadja a parlamentben fölolvastott deklarációjukat. Ezt mondta Goldiș is Aradon; kifejtette, hogy az esetleges Károlyi-kormányban való részvételről csak a kétszáz tagú pártgyűlés foglalhatna állást, a 12-én megalakult komité ebben nem dönthet. A pártgyűlés elnöke ebben az időben az idős Gheorghe Pop de Băsești volt.

Ezekben a napokban a román párt vezetősége szinte minden nap tárgyalt, tervezett, értékelte az eseményeket. A magyar politikai közvélemény és a sajtó egyre jobban figyelt a románok politikai tevékenységére. Ezt mutatja az Aradi Hírlap egy fontos írása, mely a románok ellen folytatott politikai pereket elemzi, követelve a bebörtönzöttek szabadon bocsátását. Kiderül ebből a cikkből, hogy a két erdélyi hadosztálybíróóság (a brassói és a kolozsvári) területén 290 személyt ítéltek el, összesen 2480 évi börtönre, s mintegy 3500 embert tartóztattak le. Ezek a számok jól mutatják az erdélyi politikai légkört. Október utolsó napjaiban egyébként a tömegek és az ellenzék nyomására több halálraítéltnak kegyelmezték meg a románlakta vidékeken. Ebben szerepet játszott az is, hogy a román párt egyik vezetőjét, Vaidát — a beteg Mihali helyett — fogadta József főherceg, aki a 29-i audiencián a Román Nemzeti Párt álláspontját akarta megismerni. Vaida elmondotta, hogy a koronához mindig hűséges románság a végsőkig elkeseredett az állandó üldözések miatt. A főherceg tudomására hozta, hogy a román nemzet „teljes állami és nemzeti életet óhajt”. Közölte azt az óhajukat is, hogy a majdani béketárgyalásra külön képviselőt küldhessenek, s a románság sorsára vonatkozó végső döntéseket a nemzetgyűlésük hozhassa meg. Ezekből kiderül, hogy Vaida az október 12-i pártprogram értelmében nyilatkozott a főherceg előtt. A megszokott módon kétértelműen beszélt, ugyanis a teljes állami lét kifejezésből nem derül ki, hogy ez a monarchián belül vagy kívül lenne-e.

A román politika kétarcúságát fokozta a Vazul Mangra román érsek halála után kialakult helyzet is. A főpap Tisza-párti országgyűlési képviselő volt, s helyére a Román Nemzeti Párt Aurel Lazárt, a komité tagját léptette föl. Az a tény, hogy a román párt ilyen módon részt vesz a magyarországi politikai életben, azt a hatást keltette a magyar közvéleményben, hogy a románok nem állanak az elszakadás álláspontján. A Világ egy munkatársa azt is tudni vélte, hogy a román párt egy esetleges új országos választáson is részt venne.

Október közepétől nemcsak a román polgári pártnak, hanem a román szociáldemokratáknak is válaszolniok kellett a történelmi helyzet által fölvetett kérdésekre.

13-án ült össze a Magyarországi Szociáldemokrata Párt kongresszusa. Garabai Sándor fölhívta a megjelenteket, hogy a régi Magyarországot át kell alakítani a népek Magyarországává. A nemzetiségi szekciók tagjai közül többen is megjelentek, a románok részéről Ion Flueraş és Iosif Jumanca, utóbbi a kongresszus elnökségében. Flueraş beszédében ugyan elítélte az erdélyi és romániai román burzsoáziát, de kijelentette, hogy a román szociáldemokraták a továbbiakban a népek önrendelkezési jogáért fognak küzdeni. Ő is és a többi nemzetiségi küldött érezte, hogy csatlakozni fognak polgári pártjukhoz. Ezen a napon volt egy jelentős munkásgyűlés Csepelen, ahol mintegy ötezer román munkás dolgozott a hadiipari üzemekben. Az ismert román szociáldemokrata, Tiron Albani beszélt, elemezte a hazai románság helyzetét. Követelte, hogy a román nemzetiség is maga határozhassa meg sorsát.

Ilyen előzmények után került sor október utolsó napjaiban a román szociáldemokrata szekció és a Román Nemzeti Párt újabb tárgyalására. Elhatározták egyetemes román nemzeti tanács megalakítását, amely a hazai románság egyedüli vezető szerve lesz. Valószínűleg 29-én zajlott le a tárgyalás, ekkor ugyanis a román szociáldemokraták már figyelembe vehették a magyar szociáldemokraták álláspontját a polgári pártokhoz való viszonyban, s elképzelhető, hogy a magyarok nyílt csatlakozása a Károlyi- és Jászi-párthoz befolyásolta a román szociáldemokraták tárgyalási készségét a nemzeti párttal. Hatása lehetett még rájuk a nemzeti párti deklarációnak, melyet 18-án olvastak föl a parlamentben. Egyes román szociáldemokraták részt vettek a 30—31-i éjszakai forradalmi eseményekben. Az események rohantak, a két román párt, ha a román mozgalmak vezetője akart maradni, tovább nem várhatott.

31-én a reggeli órákban összegyűltek a pártok küldöttei a budapesti Vadászkiirt-szállóban. A Román Nemzeti Tanácsot paritásos alapon szervezték meg, hat polgári párti és hat szociáldemokrata tagja lett. A szociáldemokraták: Ion Flueraş, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Baziliu Surdu, Tiron Albani és Iosif Renoi. A nemzeti pártból Mihali, Goldiş, Vaida-Voevod, Cicio-Pop, Aurel Vlad és Lazár került a nemzeti tanácsba. A későbbiekben ez az arány a nemzeti pártiak javára megváltozott, ők harminchat főt delegálhattak, egyben kikötötték, hogy a szociáldemokraták a határozatokat nem ellenző tagokat küldhetnek a tanácsba. Ezzel az utóbbiak lényegében elfogadták a nemzeti pártiak céljait, ezért ettől kezdve az együttműködés a forradalmi mozgalom elleni föllépést jelentette.

Mégis, a forradalom első napján létrejött az a román központi szerv, amely a továbbiakban szervezte a román nemzeti mozgalmat Erdélyben, november közepétől már a megszálló román hadsereg fegyvereire támaszkodva.

Néhány gondolat a nemzetiségi sorsváltozásokról

BESZÉLGETÉS BALOGH SÁNDORRAL

A História című történelmi folyóiratban olvashattuk Balogh Sándor professzor elemző tanulmányát a II. világháborút követő lakosságcseréről, melyet e sorokkal fejezett be: „Ezek az adatok önmagukban természetesen nem fejezhetik ki azokat a politikai és társadalmi problémákat, a családi és egyéni drámákat, amelyeket a szóban forgó népmozgások idéztek elő. Annyit mégis el kell mondanunk tanulságként, hogy a demokrácián és a humanizmuson mély és nagyon lassan gyógyuló sebet ejt, ha az embereket kiszakítják természetes környezetükből, erőszakkal elűzik őket a szülőföldjükről.” Ezeknek a politikai és társadalmi problémáknak, s e furcsa népvándorlás előzményeinek feltárására kértük most meg Balogh Sándort.